

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας

Ενότητα 11: Διαφωτισμός και Γλωσσικό Ζήτημα -
Αντιδράσεις κατά του Κοραή

Ελένη Καραντζόλα

Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας

ΔΙΑΛΕΞΗ 11

18^{ος} αι. – 19^{ος} αι.

ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

Ιστορικό πλαίσιο

- Τέλη 18^{ου} αι. (*Νεοελληνικός Διαφωτισμός*): επιλογή και ανάδειξη μιας γλωσσικής ποικιλίας σε γλώσσα παιδείας, με άμεσο σκοπό την εθνική αφύπνιση και χειραφέτηση.

- Από 1830 κ.ε.: Παγίωση επίσημης/εθνικής γλώσσας, δηλ. ανάδειξη μιας ποικιλίας σε μοναδική γλώσσα του ελληνικού εθνικού κράτους και της ελληνικής κοινωνίας
  - προς μια κατάσταση σχετικής μονογλωσσίας (εξασθένηση γλωσσικής ποικιλότητας, π.χ. αλβανική, βλάχικη, σλαβομακεδονική)

Γλωσσική κατάσταση

<Προοπτική ίδρυσης νεοελληνικού κράτους: ποια θα είναι η μορφή του γραπτού γλωσσικού οργάνου;>

□ Μεγάλη ποικιλία της ελληνικής, κυρίως στη φωνητική και το λεξιλόγιο.

■ **Το λεξιλογικό πρόβλημα [ΚΕΙΜ. 1]**

Εντελώς ετερόκλητος χαρακτήρας του ελληνικού λεξιλογίου: ιταλικά, γαλλικά και τουρκικά δάνεια

■ **Το πρόβλημα των διαλέκτων [ΚΕΙΜ. 2]**

Σχετική δυσκολία αλληλοκατανόησης

<πρβλ. «Κορακίστικα» του Ιακωβάκη Ρίζου Νερουλού (1813)>

Απαρχές γλωσσικής διαμάχης

< Μακρά παράδοση αντίθεσης ανάμεσα στη *γραπτή αττικίζουσα* και την *(κοινή) ομιλουμένη*. Κύρος ελληνικής, γενική περιφρόνηση απέναντι στις ποικιλίες της καθομιλουμένης.>

□ 1766: *Λογική*, Ευγένιου Βούλγαρι

- Επίθεση εναντίον όσων πραγματεύονταν φιλοσοφικά θέματα «χυδαϊστί».
- Στόχοι: Βικέντος Δαμοδός (1700-1752), Ιώσηπος Μοισιόδακας (περ. 1725-1800) («ο πρώτος απολογητής της ΝΕ γλώσσας», πρόλογος μτφρ. Muratori, 1761)
- Η αντίθεση δεν ίσχυε για τα μη φιλοσοφικά έργα.
- Δυσκολίες ΝΕ: εκφραστική ανεπάρκεια, ασχήμια.

□ «**Απλό ύφος**»: 1779 *Παιδαγωγία*, 1781 *Γεωγραφία*

Διαφωτισμός και γλωσσικό

- Δεν υπήρξε λογοτεχνική ανάπτυξη της ομιλουμένης, αντίστοιχη με αυτή των νεολατινικών γλωσσών, ώστε να εξαλειφτεί η δυσπιστία ως προς τη λαϊκότητά της.
- Ο Διαφωτισμός στην Ελλάδα και στα Βαλκάνια υπήρξε σε κάποιο βαθμό το ισοδύναμο της Αναγέννησης στη Δ. Ευρώπη (βλ. και διαμάχη για την επικράτηση των αρχαίων ή των νεότερων γλωσσών).
- → *δίλημμα επιλογής μεταξύ **αρχαίων** ή **νέων** ελληνικών (και όχι ανταγωνιστικών εκδοχών των ΝΕ).*

Προσπάθειες ρύθμισης

- ΕΥΡΩΠΗ → Υπερίσχυση μιας διαλέκτου
  - Δάντης → Τοσκανική
  - Ισπανία → Καστιλιάνικα
  - Γαλλία → Βόρεια, γύρω από το Παρίσι

- ΕΛΛΑΔΑ
  - Αρχαϊζουσα
  - Προφορική ομιλουμένη
  - «Διορθωμένη» ομιλουμένη Κοραή

Κυριότερες τάσεις

Κυριότερες τάσεις (β' μισό 18^{ου} αι.)

---

1. Αρχαϊστές λόγιοι: Θεόφιλος Κορυδαλλεύς, Νικόλαος Μαυροκορδάτος / Ευγένιος Βούλγαρις, Νεόφυτος Δούκας (περ. 1760-1845), Παναγιώτης Κοδρικάς (1762-1827)

→ Διεκδικούν την ανόρθωση της αρχαίας γλώσσας (ρεαλιστικός στόχος), αναβίωση φιλολογίας και επιστήμης.

→ Υποστήριξη από τους Φαναριώτες και το Πατριαρχείο.

(συνέχεια)

---

2. Υπέρμαχοι της ομιλουμένης*: Ρήγας (1757-1798), Δημήτριος Καταρτζής (περ. 1730-1807), Γρηγόριος Κωνσταντάς (1758-1844), Δ. Φιλιππίδης, Αθανάσιος Χριστόπουλος (1772-1823).

*κοινή γλώσσα, απλή – φυσική, ρωμαίικη, αιολοδωρική

→ Διαχείριση με νέους όρους και νέα γλώσσα των ζητημάτων αγωγής και αυτογνωσίας του έθνους.

■ *Γραμματική της ρωμαίικας ή φυσικής γλώσσας, Δ. Καταρτζή (1784-88): «Τα ελληνικά και τα ρωμαίικα είναι δυο γλώσσαις και όχι μίας».*

(συνέχεια)

---

3. «Μέση οδός»: Αδαμάντιος Κοραής (1748-1833)

→ Σύστημα εξωραϊσμού της ομιλουμένης και καθαρισμού από τα «σαπημένα», άμυνα απέναντι στις υπερβολές του αρχαϊσμού.

■ 1788: πρώτες δηλώσεις για τη γλώσσα, *Άτακτα* (1828-35): 5τομη συλλογή υλικού, έμφαση στο λεξιλόγιο της ΝΕ.

■ Τάση κοινωνιών προς εντροπία – εφικτή η βελτίωση (βυζαντινός σκοταδισμός, λατρεία ΑΕ τελειότητας).

■ Υπεράσπιση ΝΕ (κοινή ελληνική, θυγατέρα της ΑΕ) → περί «διόρθωσης» θεωρία και πρακτική Κοραή: ριζικές αλλαγές στο λεξιλόγιο και τη γραμματική της προφορικής.

Γραμματικό σύστημα Κοραή

- Για έννοιες κοινές φυλάγονται συνήθως οι δημοτικές λέξεις (στην ανάγκη εξαρχαισμένες):
  - *γουρούνιον, οψάριον, γρήγορα, όχι χοίρος, ιχθύς, ταχέως*
- Για νέες έννοιες, λέξεις αρχαίες ή νεολογισμοί:
  - *αεροπορία, αλεξικέραυνον, αμερόληπτος, ασύδοτος, κλεπταποδόχος, μισαλλοδοξία, μυθιστοριογράφος κ.ο.κ.*
- Φωνητική → υποθετική αρχική μορφή:
  - *της τρελλής τα μαλλία, τραγώδιον, ακόμην, έφεγξεν, κ.ά.*
- Τυπικό → αρχαία κλίση (πλην δοτικής):
  - *οι υποδηματάδαι, καρανοκύριος, θέλει γενήν, κ.ά.*
- Σύνταξη → απλή(αλλά υπερβατά στην αναφ. αντ.):
  - *ο του οποίου είναι κτήμα... διότι των οποίων έως τώρα θερίζει*

Αντιδράσεις κατά του Κοραή

Αντιδράσεις κατά του Κοραή (1804-1830)

- **Αρχαϊστές:** Στέφανος Κορμητής (περ. 1770-1833), Νεόφυτος Δούκας
  - 1800: Γραμματική ΑΕ Κορμητά
  - «κατά της αιρέσεως των Κοραϊστών», «αιρεσιάρχης»
  - 1804: Γραμματική ΑΕ Δούκα – πρακτικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα για διδασκαλία αρχαίας γλώσσας
  - Αναγέννηση αρχαίας Ελλάδας → χρήση ΑΕ

(συνέχεια)

- **Συντηρητικοί:** Παναγιώτης Κοδρικάς - εκκλησιαστική και φαναριώτικη άρχουσα τάξη
  - 1804: «καθολική γλώσσα του ελληνικού γένους», η οποία μιλιέται από τη «διακεκριμένη τάξη»
  - Αρθρογραφία: *Λόγιος Ερμής*, βήμα γλωσσικών αρχών Κοραή / *Καλλιόπη*, αρθρογραφία Κοδρικά (1816 κ.ε.)
  - **1818: Μελέτη της κοινής ελληνικής διαλέκτου***, το μοναδικό εξ ολοκλήρου αφιερωμένο στο ελληνικό γλωσσικό ζήτημα βιβλίο πριν το 1821.

*σε αντιδιαστολή με τη «διορθωμένη» του Κοραή, ενιαία («ελληνική»), ειδικά για τον γραπτό λόγο («διάλεκτος») / «κοινή διάλεκτος» (Φαναριωτών και ιεραρχών) vs. «δημοτική διάλεκτος» (ντόπια καθομιλουμένη).

(συνέχεια)

- **Οπαδοί της δημώδους***: Αθαν. Χριστόπουλος (1772-1847), Ιωάννης Βηλαράς 1771-1823), Αθαν. Ψαλίδας (1787-1829)
  - Ερωτικά ποιήματα, σάτιρες, παραμύθια Βηλαρά.
  - 1811: *Λυρικά* Χριστόπουλου, πρόλογος αφιερωμένος στη γλωσσική διαμάχη («Όνειρον»).
  - 1805: **Γραμματική της αιολοδορικής...**: χωρίς επιστημονική βάση, προσπάθεια να προσδώσει ευγενή αρχαία γενεαλογία στην προφορική γλώσσα, προκειμένου να δικαιολογήσει τη γραπτή χρήση της.
- Αντίκρουσή της από τον πρώτο καθηγητή γλωσσολογίας στο πανεπιστήμιο Αθηνών, **Γ.Ν. Χατζιδάκι**.
- *συμβολή γλωσσικής διαμάχης με ιστορία ΝΕ λογοτεχνίας*

(συνέχεια)

- 1811: Μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα με στόχο την εκπαίδευση και τη γλώσσα (εισηγητές: Ψαλίδας – Βηλαράς, ανέκδοτη αλληλογραφία).
- Σύστημα φωνητικής μεταγραφής της προφορικής γλώσσας, με βάση το ελληνικό αλφάβητο.
- **1814: Η ρομενική γλώσσα** (Βηλαράς, Κέρκυρα).
  - Φωνητική ορθογραφία, χωρίς πνεύματα και τόνους
  - Διάκριση /i/ από ημίφωνο /j/
  - Δημώδης μετάφραση του *Περικλέους Επιτάφιος* και του Κρίτωνος
- 1820: Προετοιμασία συλλογικής έκδοσης, ένα είδος μανιφέστου υπέρ της δημώδους, δεν τελεσφόρησε λόγω της πολιορκίας των Ιωαννίνων από τον σουλτάνο

(συνέχεια)

□ 1821

«Κε γιατη; Επηδης στοχαζοντε οτη το γενοσ μας γλόσα δεν εχη• κε αφτη εμαθαν το σκελεθρο, κε θελουν τη γλοσα οπου εχη το γενοσ, την οπηαν τη στοχαζοντε χηδεα κε χαλασμενη, να τη μπολιασουν με τα στεγναδια και ξεραδια του σκελεθρου τους για να ξεχηδαση. Κε το μπολιασμα τουτο προς αγωνηζοντε να το καμουν; Ακουσε• κολναν απο ενα ν στον πατο της λεξης για να γενη ατηκο απαρεμφατο, καθος γραψειν... Σ' αλες παλε λεξεις στον πατο η ατηκοτατη γραματησμενη μας βανουν ακεριες συλαβες, καθος λαδηον, τεψηον, κρασηον, ματηον, φρηδηον, μουστακηον, ρεπανηον• κε σ' αλες σβιουν το ι της εοληκης ετηατηκης για να γενη ατηκη, καθος ταις μούσαις εοληκα, τας μουσας [...] τας λασπας, τας μύξας, τας караβίδας, τας καταγραφας, τας καλὰς γυναίκας.»

(συνέχεια)

□ Διονύσιος Σολωμός (1798-1857)

<στα Ιόνια νησιά δεν υπήρχε αίσθηση diglossia, γιατί οι ελίτ χρησιμοποιούσαν την ιταλική σε επίσημες περιστάσεις>

□ Δημοσίευση από Fauriel συλλογής με ελληνικά δημοτικά τραγούδια (εκφραστικές δυνατότητες δημώδους)

■ **1824: «Διάλογος»:** Ποιητής, Φίλος, «Σοφολογιώτατος»

Η προφορική γλώσσα → γλώσσα της ποίησης

Κριτική στις γλωσσικές απόψεις Κοραή / Δούκα.

■ Τέλη δεκαετίας 1820: σχεδίασμα «Ελεύθερων Πολιορκημένων», με ένα ασυστηματοποίητο φωνητικό είδος γραφής.

«Ο βραχύς 19^{ος} αι. της καθαρεύουσας» (1830-1885)

- ❑ Με την ίδρυση του ελληνικού κράτους, έμφαση στην πολιτική και διοικητική του συγκρότηση.
- ❑ Ισχυροποίηση της ιδεολογικής νομιμότητας της καθαρεύουσας ως εθνικής γλώσσας.
- ❑ Ασθενής παρουσία του κράτους στα θέματα διαμόρφωσης γλωσσικής πολιτικής.
- ❑ Πρωτεύων στόχος των λογίων η ελληνική πολιτιστική κυριαρχία στα Βαλκάνια, μέσω της διάχυσης της ΑΕ γλώσσας και γραμματείας

*1830: Αμφισβήτηση φυλετικής συνέχειας Ελλήνων από Φαλμεράγιερ.

(συνέχεια)

- 1833: Θάνατος Κοραή, απαρχή νέας φάσης στο γλωσσικό ζήτημα.
- Προοδευτικός εξαρχαϊσμός καθαρεύουσας - περιθωριοποίηση προφορικής κοινής.

- 1853: Επιστροφή στην ΑΕ (έργο Π. Σούτσου)
- 1856: Β.Δ. Σχετικά με τη σχολική γλώσσα: *«Γραμματική της ελληνικής γλώσσας ορίζεται η της αρχαίας και μόνη».*

Επόμενες φάσεις γλωσσικού

- 1880-1897: Αναβίωση της γλωσσικής διαμάχης (Κων/νος Κόντος, Δημήτρης Βερναρδάκης)
  - 1888: Γιάννης Ψυχάρης (1854-1929), ***Το ταξίδι μου***
- 1897-1922: Εκπαιδευτικός δημοτικισμός και πολιτική μεταρρύθμιση.
- 1922-1976: Η πολιτική πόλωση του γλωσσικού ζητήματος.
- **1976**: το γλωσσικό ζήτημα έπαψε να είναι «από τα στρατηγικά μέτωπα μέσα στα οποία διδραματίζονται οι ευρύτερες πολιτικές και κοινωνικές αντιπαραθέσεις».